РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ
НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИTHE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF STUDENTS
IN CLASSES OF FOREIGN LITERATURE

Статтю присвячено одній з актуальних педагогічних проблем – розвитку креативного мислення. Так, розкривається сутність таких понять, як «креативність», «креативний потенціал», «творчість», «творча особистість», «критичне мислення». Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах розвитку креативного мислення на уроках зарубіжної літератури. Висвітлюються структурні компоненти, критерії та рівні сформованості досліджуваного явища. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовується методика формування креативного мислення.

Ключові слова: креативність, креативний потенціал, творчість, особистість, особистісний розвиток, компетентна особистість, пізнання, критичне мислення, гнучкість мислення, ініціативність.

Стаття посвящена одной из актуальных педагогических проблем – развитию креативного мышления. Так, раскрывается суть таких понятий, как «креативность», «креативный потенциал», «творчество», «творческая личность», «критическое мышление». Основное внимание сосредоточено на теоретико-методических принципах развития креативного мышления на

уроках зарубежной литературы. Освещаются структурные компоненты, критерии и уровни сформованности изучаемого явления. На основе анализа психолого-педагогической литературы обосновывается методика формирования креативного мышления.

Ключевые слова: креативность, креативный потенциал, творчество, личность, личностное развитие, компетентная личность, познание, критическое мышление, гибкость мышления, инициативность.

The article is devoted to one of the actual pedagogical problems – the development of creative thinking. In particular, the essence of such concepts as creativity, creative potential, creativity, creative personality, critical thinking is revealed. The main focus is on the theoretical and methodological principles of the development of creative thinking in the lessons of foreign literature. The structural components, criteria and levels of formation of the studied phenomenon are covered. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the methodology for the formation of creative thinking is substantiated.

Key words: creativity, creative potential, creativity, personality, personal development, competent personality, cognition, critical thinking, flexibility of thinking, initiative.

УДК 37.015.311

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.09>

Степаненко О.К.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної
освіти КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема розвитку творчих здібностей особи є однією з центральних у педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долаання стереотипів і вироблення нових нестандартних і часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення. Одним із головних педагогічних завдань при цьому є виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві, розвивати технології.

Сучасне життя потребує активної творчої особистості, сформувати яку можна лише впровадженням у педагогічну практику сучасних методів навчання й виховання учнів. Завдання вчителя полягає в тому, щоб молода людина під час роботи на уроці й у позаурочний час усвідомила реальність, які її оточують, і вміла знаходити шляхи вирішення проблем. Такий підхід співзвучний з концепцією особистісно зорієнтованого навчання та виховання й нерозривно пов'язаний із застосуванням інтерактивних технологій на уроках української мови та літератури [1, с. 17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники визначають креативність як здатність, а творчість як процес і результат людської діяльності. Г. Гарднер установив, що креативні зді-

бності не передбачають високого рівня «загального інтелекту», а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, музичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестатичним, внутрішньо особистісним та міжособистісним. І. Меркулов зазначає, що для творчої особистості типовим є не лише рівень когнітивної, але й мотиваційної активності. Характерним для креативної особистості, як додає В. Андрієвська, є відкритість до нового досвіду, тобто дивергентне мислення, коли пошук відбувається одночасно за різними напрямками, не підпорядковуючись єдиній логіці. Спираючись на дослідження М. Сторфера та Е. Торренса, К.О. Торшина виокремлює два типи креативного мислення. Першим є янусіанські розумові процеси, другим – здатність генерувати вид «одночасного бачення», необхідного для розв'язання складних причинно-наслідкових проблем. Підсумовуючи наукові розвідки щодо креативності, М. Мамфорд дійшов висновку, що впродовж останнього десятиліття досягнуто загальної згоди в тому, що креативність зумовлює створення як духовного, так і корисного (матеріального) продукту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основним завданням загальної середньої освіти є вивчення пред-

мета кризь призму самореалізації із залученням суб'єктивного досвіду для формування ключових компетентностей учнів. Пошук шляхів оптимізації процесу навчання зарубіжної літератури, враховуючи творчі здібності і здатності до креативного мислення, ще не був предметом спеціального дослідження, що і зумовило вибір теми статті.

Мета статті – визначити напрями методичного пошуку, способи формування креативного мислення, методи навчання, які розвивають уміння самостійно вчитися, критично мислити, здатність до самопізнання й самореалізації особистості в різних видах творчої діяльності, окреслити можливі шляхи подолання недостатньої сформованості в учнів загальних дидактичних умінь, необхідних для самостійної контекстної оцінки. Завдання наших розвідок – проаналізувати сучасні дослідження, виокремити ідеї щодо формування особистісних характеристик, що виявляють феномени творчості й креативності.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, метою вивчення зарубіжної літератури є формування комунікативної й літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. Спираючись на основні нормативно-правові документи, можна зробити висновок, що сьогодні організація активного навчання та розвиток креативного мислення учнів є дуже важливими.

Більшість досліджень, проведених педагогами та науковцями, свідчать про те, що креативність є найважливішою навичкою, що допомагає підготувати молодих людей до труднощів та викликів сучасного світу.

Майже кожна людина рано чи пізно зіштовхується із ситуацією з високою ймовірністю невизначеності, в якій немає однозначного «правильного» чи «неправильного» рішення, але яку необхідно вирішувати і діяти. Наприклад, це може бути або вихід на ринок із новим продуктом, або вихід із наявним продуктом на нові ринки, або пошук розв'язання соціальної проблеми. Саме тоді (знаємо ми про це чи ні) на допомогу приходить креативне мислення. Краще, звісно, знати і вміти цілеспрямовано застосовувати цю потужну здатність, закладену в нас природою. У найближчий час кількість та інтенсивність ситуацій, що вимагатиме від нас нестандартного підходу, лише зростатимуть.

Відповідно до компетенцій, визначених експертами у 2017 р. на Світовому економічному форумі в Давосі, креативне мислення входить у ТОП-5 компетенцій найближчого десятиліття. За словами Джиммі Уейлса, почесного голови Фонду Вікімедіа, директора компанії Wikia. Inc. (США), креативне мислення – це спосіб мислення, за якого людина здатна відрізнити інформацію від

фактів, а враховуючи нові реалії, ця компетенція стає особливо затребуваною.

Едвард де Боно, британський психолог та письменник, що розробив систему організації мислення «Шість капелюхів мислення», наголошує на тому, що креативність та креативне мислення заохочує людей мислити поза сталими патернами та дивитись на речі з іншої точки зору. Основними навичками креативного мислення є генерування ідей, відкритість до нового, уява та цікавість, розсудливість і дивергентне мислення (пошук різних рішень для вирішення однієї і тієї ж проблеми) [6, с. 75].

Креативне мислення часто ще називають *out-of-the-box thinking*, тобто мислення поза шаблонами. Подолання стереотипів і вихід за межі – лише один з аспектів креативності, іншими не менш важливими є вміння експериментувати і змішувати, формувати нові патерни, оперувати складністю. Водночас варто не плутати креативність із самовираженням і мистецькою творчістю.

Із-поміж усіх інших інтелектуальних здібностей психологи виокремлюють креативність в особливий тип. Активно цей термін почали застосовувати на початку інформаційної епохи [8, с. 9].

Креативність науковці трактують як природний процес, породжуваний сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає в ситуації невизначеності або незавершеності. Виділяють такі параметри креативності, як гнучкість, оригінальність, швидкість мислення, ретельність у розробленні деталей [9, с. 19].

Креативність – здатність до творчості, характерна для кожної психічно здорової особистості й може виявлятися в знаннях майже з усіх сфер, в усіх видах людської життєдіяльності. Із цією здатністю пов'язані такі якості, як гнучкість мислення, безпосередність, сміливість, готовність припускати помилок, відкритість, ініціативність. Ці риси притаманні особистості в дитячому віці, проте з роками вони згасають. Більшість дітей (а тому і людей) мають творчі задатки, проте не всім удається реалізувати їх уповні, тому ми вважаємо, що особливо важливо організувати навчання дитини так, щоб воно активізувало розвиток її креативності [3, с. 14].

Креативний процес будується на основі поєднання відкритого й критичного мислення. У відкритому мисленні акцент робиться на активному заохоченні й підтримці якнайбільшої кількості оригінальних ідей, незалежно від можливості їх утілення та від того, наскільки вони аргументовані. Критичне мислення передбачає раціональне обговорення запропонованих і розроблених ідей, враховуючи такі параметри, як скерованість ідей на вирішення завдання, час, бюджет тощо [9, с. 23].

Алгоритм креативного процесу можна представити у вигляді п'яти послідовних стадій:

– інформація (формулювання завдання, аналіз її умов (вихідних даних), за потреби збирання додаткових фактів);

– інкубація (за повного «відключення» логіки інформацію активно опрацьовує підсвідомість. На цій стадії корисно «відключитися» від розв'язання проблеми, абстрагуватись від неї і перенести увагу на щось інше. Фахівці стверджують, що найбільш цікаві рішення з'являються саме під час паузи в роботі: під час обіду або відпочинку на природі, в душі тощо. Певно, так відбувається через послаблення ролі стереотипного мислення в пошуку відповіді);

– осяяння (інсайт). Для вирішення завдання необхідно охопити й задіяти всю наявну інформацію. Уважають, що на цій стадії вимикається внутрішня цензура, яка перешкоджає проникненню в людську свідомість нових ідей, тому необхідно мати під рукою зручний засіб фіксування ідей. Популярною технікою для стимулювання цього етапу є мозковий штурм – метод групової інтелектуальної роботи;

– інтеграція. Осяяння є миттєвим, тому після нього необхідно зафіксувати ідею, чітко її сформулювати, оцінити відповідність до поставленої мети, ретельно та якісно доопрацювати деталі, тобто довести вирішення завдання до логічного завершення. Активно працює свідомість, а найважливішим на цьому етапі є досвід;

– ілюстрація (будь-якій ідеї необхідно надати певної форми, адаптувати до реальних потреб і заданих критеріїв, а після цього вона перетворюється на продукт творчості (сценарій, статтю тощо)) [10, с. 8].

Метою загальноосвітньої та вищої школи XXI ст. є формування індивіда, здатного вийти за межі отриманих знань, відкритого до інновацій, саморозвитку та безперервної освіти протягом усього життя. Сучасні освітні парадигми особистісно зорієнтованого, розвивального, креативного навчання ставлять на перший план не передання учням готового соціального досвіду, а підготовку до самостійного здобування знань та творчої праці в будь-якій сфері людської діяльності [7, с. 16].

Загальновідомо, що виховати творчу особистість може лише творча особистість, яка, за словами педагога К. Ушинського, не «наповнює посудину, а запалює факел», тобто жагу пізнання, дає імпульс сходженню до вершин творчості.

Сучасна освіта потребує не просто педагогів, а творчих особистостей із високим рівнем здатності до створення нових ідей із нетрадиційним мисленням, готових швидко й оригінально вирішувати навчальні проблемні завдання. Така внутрішня особистісна тенденція до творчого розв'язання проблем у психолого-педагогічній науці дістала назву «креативність».

Очевидним є те, що лише вчителі, які мають достатньо розвинені креативні якості, можуть

досягти високої професійної майстерності і сформувати творчі особистості своїх вихованців, стимулювати зростання інтелектуальних сил і можливостей [2, с. 17].

Сучасний педагог – це творчий учитель, який відмовився від ролі ретранслятора готових істин і перейшов на позицію помічника, консультанта, організатора навчальної роботи на основі діалогічного спілкування, спільної пошукової діяльності, що сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей кожної дитини.

Значні потенційні можливості для формування творчої особистості має предмет «Зарубіжна література», завдяки якому учні долучаються до мистецтва слова, національної та вселюдської культури й отримують багатий матеріал для всебічного розвитку своїх інтелектуальних, моральних, естетичних та креативних якостей. Учителю необхідно збагачувати інтелектуальну, моральну, емоційно-вольову, естетичну, екзистенційну сферу діяльності та мислення учнів на всіх уроках зарубіжної літератури.

Механізм творчості активний у кожної людини, дитини, учня. Цей механізм один і той же в усіх людей. Тільки від нас залежить, у якому режимі він працюватиме, як він творитиме. Як він працює? У людини-виконавця цей механізм працює на самозбереження, у людини почуттів (дилетанта і ерудита) – на самообслуговування, у творця (мудреця, генія) – на втілення своїх думок, почуттів та образів у матеріальні форми.

Що таке творчість? Це процес народження нового, який здійснюється у природі чи в людині: у природі – зародження, зростання, визрівання, у людині – створення нових думок, почуттів чи образів (безпосередніх регуляторів творчих дій) [5, с. 7].

У кожній дитині закладено великий потенціал. Завдання вчителів – розкрити його, розгледіти особистість і, створивши необхідні умови, допомогти реалізувати себе, свої здібності, що допоможе у майбутньому стати успішними та конкурентоспроможними.

Завдання полягає у формуванні креативного мислення на основі висунення гіпотез, концептів, конструктів, що ведуть до самоусвідомлення змісту художнього твору, завдання й засвоєння множинності відповідей стосовно його інтерпретації.

Мова і література найповніше вбирають у себе особливості національної ментальності. Через мову учні засвоюють моральні поняття, ідеали, формують ціннісні орієнтири, які потім у реальному житті стають принципами життя особистості, засадами для реалізацій власних задумів, творчості, організації повсякденного життя [4, с. 20].

Отож, на уроках зарубіжної літератури доцільно використовувати такі методи, прийоми, форми роботи, які сприяють реалізації та розвитку креативного мислення: проблемні ситуації з реаліями

життя, технологію рольової гри, дискусійні технології, крос-культурне навчання, власні ремарки до творів, діалог письменника із сьогоденням, ситуації успіху, театралізацію, проектну діяльність, активні та інтерактивні методи.

Висновки. Отже, формування креативного мислення – це складний процес, який вимагає дотримання принципу систематичності, послідовності, доступності, обґрунтованості, доцільності застосування мисленнєвих операцій. Головна педагогічна ідея – формування креативного мислення, що зароджується, на основі оптимізації специфічних підходів у вивченні зарубіжної літератури через систему уроків, формування читача як високодуховної, інтелектуальної, творчої особистості, що прагне досягти краси і гармонії. Тому вчитель повинен ураховувати вікові та індивідуальні особливості школярів, загальний рівень їх розвитку, а також передбачити умови для успішної реалізації поставлених завдань.

Зміст навчального матеріалу у поєднанні з методами, формами та прийомами його опрацювання – це той фундамент, який стимулює учнів до пізнавальної активності, усвідомлення важливості здобутих знань, застосування мисленнєвих операцій у повсякденному житті, до пошуку нестандартних підходів щодо вирішення проблемної ситуації, до аналізу й оцінювання результатів власної роботи, до розвитку здібностей та творчого потенціалу, а отже, до формування всебічно розвине-

ної, духовно багатої, соціально адаптованої особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боровик Г. Плекаємо творчу особистість. *Відкритий урок*. 2006. № 12. С. 16–19.
2. Клименко В. Механізм творчості: чи мож на його розвивати. *Шкільний світ*. 2001. № 1. С. 3–95.
3. Коломієць Н. Інтерактивні технології в особистісно зорієнтованій освіті. *Відкритий урок*. 2006. № 9. С. 12–16.
4. Куцевол О. Методика літератури – наука, заснована на творчості. *Дивослово*. 2006. № 3. С. 19–24.
5. Матіюк І. Формування творчих здібностей інтелектуального характеру. *Директор школи*. 1999. № 18. С. 7–8.
6. Павленко В.В. Метод Едварда де Боно «Шість капелюхів мислення» як засіб розвитку креативного мислення у школярів. *Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти*: збірник науково-методичних праць: у 3 част. / за заг. редакцією В.Є. Литньова, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. Житомир: Полісся, 2016. Ч. 1. С. 73–78.
7. Павленко О. Основа словесної творчості учнів. *Відкритий урок*. 2006. № 9. С. 16–18.
8. Полякова Г. Педагогічна творчість учителя. *Завуч*. 2006. № 35. С. 9–12.
9. Сологуб А. Технологія креативного навчання. *Завуч*. 2005. № 28. С. 19–24.
10. Череповська Н. Розвиток креативності людини. *Психолог*. 2006. № 4. С. 8–13.